

Ass. dr Angel Ristov

Ass. Katerina Kočkovska, mr

Pravni fakultet „Justinijan Prvi“ Univerziteta „Sv. Kiril i Metodij“ u Skoplju

KRATAK PREGLED ZAKONODAVSTVA U REPUBLICI MAKEDONIJI I KONVENCIJE O PRAVIMA DJETETA I TRENUTNI PRAVCI RAZVOJA MAKEDONSKOG PORODIČNOG ZAKONA

U prvom dijelu teksta, autori se bave Konvencijom UN o pravima djeteta, dajući kratak pregled porijekla, statusa i, iznad svega, značaja ovog dokumenta u skladu sa pravom Republike Makedonije. U drugom dijelu, autori se odnose na postojeće zakonodavstvo posvećeno statusu djeteta u pravnom sistemu Makedonije. Autori daju uporedni pregled stepena harmonizacije makedonskog zakonodavstva u oblasti prava djeteta u Konvenciji o pravima djeteta od strane Ujedinjenih nacija, sa posebnim fokusom na odnos roditelja i djeteta. Većina komentara datih u tekstu rezultat su opsežnog istraživanja o domaćem zakonodavstvu u oblasti prava djeteta, pod naslovom „Uporedni pregled zakonodavstva Republike Makedonije i Konvencija o pravima deteta“, koji je izvršila grupa profesora na Pravnom fakultetu „Iustinianus Primus“ u Skoplju, u saradnji sa ekspertima koje je angažovao UNICEF. U trećem dijelu teksta, autori posvećuju pažnju novim zakonskim reformama i trenutno dominantnim inicijativama koje zahtijevaju izmjene pravne regulative o pravima djeteta u materiji usvojenja, roditeljskih prava i obaveza nakon razvoda, biomedicinske oplodnje, itd.

Ključne riječi: Konvencija; Dijete; Roditelji; Porodični zakon; Prava roditelja; Najbolji interes djeteta; Građanskopravna kodifikacija; Zakonodavstvo.

1. KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA – PRVI PRAVNO-OBAVEZUJUĆI MEĐUNARODNI INSTRUMENT KOJI OBUHVATA KOMPLETAN RASPON LJUDSKIH PRAVA

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta je međunarodni sporazum koji u jednoj zbirci propisa ujedinjuje prava i potrebu za zaštitom djece koja su inače raspršena u velikom broju različitih dokumenata i sporazuma, uključujući i Deklaraciju o pravima djeteta koja je usvojena 1959. godine.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, imajući u vidu prepreke i probleme koji prate razvoj i obrazovanje djece u mnogim dijelovima svijeta, usvojila je Konvenciju o pravima djeteta. Od tada, gotovo sve zemlje u svijetu ratifikovale su Konvenciju o pravima djeteta.

Konvencija o pravima djeteta je prvi pravno obavezujući međunarodni instrument koji obuhvata kompletan raspon ljudskih prava – građanska, kulturna, ekonomska, politička i socijalna prava. Svjetski lideri su 1989. godine zaključili da postoji potreba za posebnom konvencijom koja bi se odnosila isključivo na djecu jer osobe ispod 18 godina trebaju posebnu njegu i zaštitu kakvu odrasli ne trebaju. Isto tako, svjetski lideri su željeli osigurati da cijeli svijet razumije da djeca takođe imaju ljudska prava.¹

Ratifikacijom ili pristupom Konvenciji nacionalne vlade obavezale su se da će štiti prava djece, te su tako za ispunjenje ovih obaveza odgovorne pred međunarodnom zajednicom. Osim toga, zemlje potpisnice Konvencije imaju obavezu da osmisle politiku i preduzmu sve aktivnosti kako bi zaštitile interese djece.

Na taj način, Konvencija postaje standard prema kome se ocjenjuje postupak država prema djeci. Uprkos tome, Konvencija postaje funkcionalni pokazatelj toga koliko svaka država članica u praksi brine o dječijim pravima u svim procesima koji utiču na dobrobit djeteta.

Autori Konvencije o pravima djeteta vodili su se prilikom njenog sačinjavanja Opštom deklaracijom o ljudskim pravima, u kojoj se izričito navodi da dijete ima pravo na posebnu njegu, pomoć i obrazovanje. Naročito su istakli da je porodici, kao osnovnoj ćeliji društva i prirodnom okruženju za rast, razvoj, obrazovanje i dobrobit svojih članova, a posebno djece, potrebno pružiti posebnu zaštitu i pomoć, kako bi djeca u potpunosti mogla vršiti svoje dužnosti u okviru porodice kao mikrozajednice.²

¹ UNICEF, *Uvod, Konvencija o pravima djeteta*, http://www.unicef.org/crc/index_301-60.html.

² G. Ilievski, „Roditelji, odgovornosti i prava u Konvenciji o pravima djeteta“, *Pedagoške teme, Bilten* 3/2010, Skopje 2010, 61.

Konvencija o pravima djeteta uključuje opšte standarde koje svaka zemlja koja je potpisala i ratifikovala Konvenciju mora garantovati svakom djetetu. Republika Makedonija ratifikovala je Konvenciju 1993. godine.³ Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o učešću djece u oružanim sukobima ratifikovani su deset godina kasnije, 2003. godine.⁴

Uopšte gledano, može se reći da je većina odredaba pravilno unesena u makedonsko zakonodavstvo. Glavni problem javlja se u praksi, zbog loše primjene dječijih prava u određenim oblastima.

2. KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA I NJENA PRIMJENA U MAKEDONSKOM PORODIČNOM ZAKONU

Odredbe Konvencije nisu direktno primijenjene u makedonskom pravnom sistemu. U ovom dijelu daćemo kratak prikaz onih odredaba Konvencije koje se najviše tiču porodičnih odnosa i predstavice odgovarajuće pravne odredbe iz nacionalnog zakonodavstva. Istovremeno ćemo posebno staviti naglasak na nivo usklađenosti domaćih zakona sa Konvencijom, istaći ćemo primjenu članova Konvencije u praksi i, što je najbitnije, način na koji dobra ili loša primjena utiče na prava djece u svakodnevnom životu.

Član 1 Konvencije predviđa da je u smislu ove Konvencije dijete svako ljudsko biće ispod dobi od osamnaest godina ukoliko se prema zakonu koji se odnose na djecu punoljetstvo ne stiče ranije.

U istom smislu i Konvencija definiše punoljetstvo. Navodi da svaki građanin stiče pravo glasa nakon navršene 18. godine.⁵

S druge strane, opširnija definicija data je u Zakonu o zaštiti djece: „Djetetom se smatra svaka osoba do navršene 18. godine života, kao i osoba ba sa fizičkim i mentalnim invaliditetom do 26. godine starosti.“⁶

Na kraju, Porodični zakon predviđa da se punoljetstvo dostiže sa navršenih 18 godina, kada odrasla osoba postaje sposobna za rad i napominje da osoba nema zakonsko pravo da stupi u brak prije navršenih 18 godina.⁷

³ Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima djeteta, *Sl. list SFRJ*, br. 15/90.

⁴ Zakon o ratifikaciji Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 44/03.

⁵ Ustav Republike Makedonije, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 52/91, čl. 22 (2).

⁶ Zakon o zaštiti djece, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 98/00, 17/03, 65/04, 113/05, 98/08, 107/08 i 83/09, čl. 8.

⁷ Porodični zakon, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 80/92, 9/96, 38/04, 33/06 i 84/08, čl. 10 (2), čl. 16.

Dok nacionalno zakonodavstvo smatra da djetinjstvo počinje rođenjem djeteta, ima slučajeve gdje se određena dječija prava priznaju prije rođenja djeteta pod uslovom da se dijete rodi živo. To je slučaj u zakonu o nasljeđivanju, gdje se dijete koje je začeto u trenutku otvaranja nasljedstva smatra nasljednikom pod uslovom da se rodi živo. (Zakon o nasljeđivanju, čl. 122 (2) i u sadržaju osmrtnice, u slučajevima kada u osmrtnici postoji posebna odredba ukoliko se očekuje rođenje djeteta preminulog (Zakon o vanparničnom postupku, čl. 145-3).⁸

U navršenoj dobi od 15 godina djetetu je dozvoljen rad. Za ulazak na tržište rada djetetu nije potreban pristanak roditelja ili staratelja. Pored prava na rad, dijete je obavezno da da doprinos u svrhu sopstvenog izdržavanja i obrazovanja.

Od 2008. godine, srednjoškolsko obrazovanje je postalo obavezno u Republici Makedoniji. Ovo pravno rješenje je upitno u smislu prava djeteta na rad sa navršenih 15 godina.⁹

Konvencija Međunarodne organizacije rada br. 138 navodi da minimalna dob za rad ne bi smjela biti ispod dobi kada se završava obavezno obrazovanje.¹⁰

Ovakva pravna situacija otvara prostor za „neugodno kalkulisanje“ kod siromašnih porodica u vezi sa procjenom značaja obrazovanja djeteta u odnosu na dobrobit djeteta i potrebe porodice.

Član 2 Konvencije o pravima djeteta odnosi se na uklanjanje svih oblika diskriminacije prema djeci.¹¹ U daljem tekstu naglašeno je da će države potpisnice preduzeti sve mjere kako bi osigurale zaštitu djece od svih oblika diskriminacije i kažnjavanja na osnovu statusa, izraženog mišljenja ili vjerovanja roditelja djeteta, zakonskog staratelja ili člana porodice.

U vezi sa čl. 2 Konvencije, Ustav naglašava da su građani Republike Makedonije jednaki u slobodama i pravima bez obzira na pol, rasu, boju

⁸ B. Davitkovski, G. Bužarovska, G. Kalajdziev, D. Micković, *Comparative Review of Legislation in the Republic of Macedonia and the Convention on the Rights of the Child*, Skopje 2010, 14.

⁹ Zakon o srednjem obrazovanju, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 44/95, 24/96, 35/97, 82/99, 29/02, 40/03, 42/03, 67/04, 55/05, 113/05, 35/06, 30/07, 49/07, 81/08, 92/08 i 33/10.

¹⁰ B. Davitkovski *et al.*, 15.

¹¹ Zemlje potpisnice su obavezne da u skladu sa svojim nadležnostima poštuju i osiguraju prava navedena u Konvenciji za svako dijete, bez obzira na rasu, boju, pol, jezik, vjeru, politička uvjerenja, nacionalnost, etničko ili društveno porijeklo, imovinski status, invaliditet, rođenje ili neki drugi status djeteta, njegovog roditelja ili zakonskog staratelja. – Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, čl. 2 (1).

kože, nacionalno i društveno porijeklo, politička i vjerska uvjerenja, imovinski i društveni status. Svi građani jednaki su pred Ustavom i zakonom.¹²

Princip nediskriminacije prisutan je i u zakonu o zaštiti djeteta, zabranjujući bilo koju vrstu diskriminacije prema djeci.¹³

U kontekstu porodičnih odnosa, Porodični zakon takođe naglašava da će prava i obaveze roditelja i drugih rođaka prema djeci, uključujući i prava i obaveze djece prema roditeljima i drugim rođacima, biti ista bez obzira na to da li su djeca rođena od strane vjenčanog ili nevjenčanog para.¹⁴

Član 3 (1) predviđa da će u svim postupanjima u vezi sa djecom od strane javnih ili privatnih socijalnih institucija, sudova, upravnih organa ili zakonodavnih tijela djelovati u djetetovom najboljem interesu.¹⁵

Porodični zakon koji reguliše mnoge relevantne oblasti u kojima najbolji interes svakog pojedinog djeteta treba da bude od „primarne“ ili „najveće“ važnosti (tj. prava roditelja, porodični odnosi, razvod, usvojenje, starateljstvo itd.) ne poziva se izričito na princip da je „djetetov najbolji interes od primarne važnosti“.¹⁶

Ovo je takođe u koliziji sa čl. 9 Konvencije o pravima djeteta, koja predviđa sudsku reviziju odluka donesenih od strane nadležnih tijela da se dijete odvoji od roditelja. Zakon se ne poziva izričito na princip da je „djetetov najbolji interes od primarne važnosti“.

Jedna nedosljednost još uvijek je prisutna u našem zakonodavstvu. U slučaju razvoda sud (nakon što je uzeo u obzir mišljenje centra za socijalni rad) donosi odluku o tome koji roditelj će dobiti starateljstvo nad djecom, a koji će imati pravo da ostvaruje redovni kontakt sa djetetom i obavezu da plaća izdržavanje. Međutim, kada je u pitanju prekid vanbračne zajednice, centar za socijalni rad odlučuje o tome kom roditelju će dijete biti dodijeljeno.

¹² Ustav Republike Makedonije, čl. 9.

¹³ Svi oblici diskriminacije na osnovu rase, boje kože, pola, vjere, političkih ili drugih ubjedenja, nacionalnosti, etničkog porijekla i društvenog statusa, kulturnog i drugog porijekla, finansijske situacije, nedostataka, rođenja i drugog statusa djeteta i njegovih roditelja ili zakonskih staratelja zabranjeni su. – Zakon o zaštiti djece, čl. 9.

¹⁴ Porodični zakon, čl. 9.

¹⁵ 2. Države članice će nastojati da djetetu pruže zaštitu i njegu koja je neophodna za njegovo blagostanje, uzimajući u obzir prava i obaveze roditelja, zakonskih staratelja ili drugih osoba pravno odgovornih za njega i u tom cilju će preduzeti sve neophodne pravne i upravne mjere.

3. Države članice će osigurati da institucije, službe ili ustanove odgovorne za brigu i zaštitu djece djeluju u skladu sa standardima koje su uspostavili nadležni organi, posebno u oblasti sigurnosti, zdravlja, broja i sposobnosti osoblja, te stručnog nadzora. – Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, čl. 2 (2, 3).

¹⁶ B. Davitkovski *et al.*, 36.

ljeno za podizanje i skrb nakon razvoda. U takvim slučajevima sud se ne miješa niti revidira odluku centra za socijalni rad. Konvencija navodi da sve odluke koje se tiču djece treba da budu podložne sudskoj reviziji. Bez sumnje, odluka o tome sa kojim će roditeljem dijete živjeti nakon prekida vanbračne zajednice utiče na svakodnevni život djeteta.

U slučajevima rastave roditelja iz vanbračne zajednice, centar za socijalni rad odlučuje o roditeljskim pravima nakon razdvajanja partnera koji su živjeli zajedno. Centar za socijalni rad odlučuje kojem će roditelju dijete biti dodijeljeno na skrb i vaspitavanje. Međutim, kada je u pitanju razvod, sud, kako je Konvencijom predviđeno, odlučuje o dodjeljivanju djece jednom od roditelja.

Ovo je, kako smo naveli ranije, u suprotnosti sa čl. 9 Konvencije i ukazuje na to da se u nekim slučajevima (kao što je navedeni slučaj) djeca rođena u bračnoj i ona rođena u vanbračnoj zajednici ne tretiraju na isti način.

U to smislu, neophodno je unijeti u naše zakonodavstvo odredbu prema kojoj će samo sud, kao što je predviđeno u slučajevima razvoda braka, imati nadležnost da odluči o dodjeljivanju djece na staranje nakon raskida vanbračne zajednice.

Najprikladniji način za promovisanje i jačanje principa „u djetetovom najboljem interesu“ jeste usvajanje pravnih pravila koja najbolji interes djeteta uzimaju kao smjernicu u svim postupcima koje se neposredno tiču života djeteta.

Tačnije, u Porodični zakon je potrebno unijeti posebnu odredbu „najbolji interes djeteta“ koja će predstavljati vodeći princip u svim pitanjima koja se tiču odluka o smještanju djeteta, starateljstvu i situacijama koje se odnose na rastavu roditelja. Taj princip treba unijeti u zakonodavstvo tako da se na njega bude moguće pozvati pred sudom.¹⁷

Član 4 nalaže da države potpisnice preduzmu sve odgovarajuće zakonske, upravne i druge mjere za implementaciju prava priznatih u Konvenciji. Što se tiče ekonomskih, društvenih i kulturnih prava, države potpisnice će preduzeti takve mjere do krajnjih granica njima dostupnih sredstava, a tamo gdje je to potrebno, i u okvirima međunarodne saradnje.

Ustav Republike Makedonije tvrdi da međunarodni ugovori ratifikovani u skladu sa Ustavom predstavljaju dio unutrašnjeg pravnog poretka i kao takvi ne mogu se mijenjati zakonom.¹⁸

¹⁷ B. Davitkovski, G. Bužarovska, G. Kalajdziev, D. Micković, *Uporedni pregled zakonodavstva u Republici Makedoniji i Konvencije o pravima djeteta*, Skopje 2010, 38.

¹⁸ Ustav Republike Makedonije, čl. 118.

Prema Ustavu, Konvencija o pravima djeteta je dio nacionalnog zakonodavstva, ali se njene odredbe ne primjenjuju direktno. One su unesene i razrađene u nacionalnim zakonima. Jedino mogućnost da dijete iskaže svoje mišljenje nije izričito predviđena zakonom i stoga ne predstavlja osnov za pokretanje sudskog postupka.¹⁹

Očigledno, ovo pravilo je direktna smetnja čl. 42 Konvencije, koji naglašava važnost transparentnog postojanja Konvencije u smislu da bi opštu javnost (a posebno djecu) trebalo upoznati sa njenim sadržajem.

Tačnije, čl. 42 Konvencije o pravima djeteta nalaže da države potpisnice preduzmu odgovarajuće i aktivne mjere da odrasle i djecu upoznaju sa principima i odredbama Konvencije.

Važno je istaći da je Republika Makedonija izradila prevod Konvencije prilagođen djeci i da državne institucije čine napore kako bi ovaj ključni međunarodni dokument predstavile maloljetnim licima, njihovim roditeljima i nastavnicima.²⁰

Kako bismo bili sigurni da će makedonska djeca biti upoznata sa odredbama Konvencije, smatramo da bi uključivanje osnovnih prava garantovanih Konvencijom u obavezni nastavni plan u osnovnim školama imalo pozitivne efekte za djecu, a istovremeno bi se nastavnom osoblju i roditeljima omogućio lakši pristup informacijama vezanim za Konvenciju.

Prema čl. 5, države potpisnice će poštovati odgovornosti, prava i dužnosti roditelja ili, gdje je to primjenjivo, članova šire porodice ili društvene zajednice prema lokalnim običajima, zakonskih staratelja ili drugih osoba zakonski odgovornih za dijete da bi se pružilo, na način usklađen s razvojnim sposobnostima djeteta, odgovarajuće usmjerenje i vođstvo u primjeni prava djeteta priznatih u ovoj Konvenciji.

U smislu čl. 5, Ustav potvrđuje obavezu države da zaštiti porodicu. Roditelji imaju dužnost i obavezu da odgajaju djecu i obezbijede im obrazovanje. Djeca su odgovorna za brigu o svojim starim i nemoćnim roditeljima.²¹

Porodični zakon u čl. 8 daje detaljno tumačenje odredbe Ustava, predviđajući da roditelji imaju ista prava i obaveze (roditeljska prava) prema svojoj djeci. Prema istoj odredbi, roditeljske obaveze izvršavaju oba roditelja zajedno. Izraz zakonski roditelj odnosi se na osobu koja je zakonska majka ili otac, pa otuda i zakonska komponenta roditeljstva. U tom smislu,

¹⁹ B. Davitkovski *et al.*, 44.

²⁰ Pristup verziji Konvencije koja je prilagođena djeci: http://www.unicef.org/magic/media/documents/CRC_macedonian_version_child_friendly.pdf.

²¹ Ustav, čl. 40.

društveno roditeljstvo je širi pojam od zakonskog roditeljstva jer uključuje i maćehu i očuha.²²

Alternativni načini – rađanje djece van braka, život u vanbračnoj zajednici, održavanje intimnih odnosa bez življenja u zajednici danas su postali prihvatljiviji i izvodljiviji nego ikad prije.²³

U relativno kratkom periodu od nekoliko decenija došlo je do, kako smo vidjeli, dramatičnih promjena u svim oblastima bračnog i porodičnog života. Tokom tog perioda, ideal jedinstvenog porodičnog modela koji je prema mišljenju dominantne sociološke teorije u to vrijeme – funkcionalizma – najviše odgovarao potrebama supružnika, djece i društva počeo je da slabi i zamijenjen je različitim oblicima porodičnih zajednica.²⁴

Nova stvarnost je da većina roditelja nikada ne sklopi brak ili ga sklopi ali se kasnije razvedu ili porodicu zasnuju uz pomoć postupka vještačke oplodnje ili usvajanja. Porodica u kojoj biološki roditelji žive zajedno i odgajaju djecu do njihovog punoljetstva sada je stvarnost za samo jednu trećinu od ukupnog broja roditeljskih parova.

Istraživanja predviđaju da će gotovo polovina od ukupnog broja djece provesti barem jedan period života živeći u porodici sa samo jednim roditeljem.²⁵

Iako je zajedničko korištenje roditeljskih prava propisano nacionalnim zakonodavstvom, u slučajevima razvoda ili razdvajanja roditelja, korištenje roditeljskih prava nije uopšte jednostavno. Međusobno neprijateljski raspoloženi bračni partneri često ne mogu da se dogovore oko podjele roditeljskih prava pa je sud u obavezi da donese odluku o tome sa kim će djeca živjeti nakon razvoda.

U slučaju sporazumnog raskida braka, roditelji maloljetne djece treba da se sporazumiju o načinu vršenja roditeljskih prava i obaveza te podizanja i obrazovanja djece (čl. 39 Porodičnog zakona).

Član 76 Porodičnog zakona navodi da će roditeljske odgovornosti biti utvrđene tokom brakorazvodne parnice. Ukoliko roditelji ne mogu da se sporazumiju oko roditeljskih prava, centar za socijalni rad ima nadležnost da donese odluku.

Ukoliko roditelji ne uspiju da postignu konsenzus oko vršenja roditeljskih prava nakon razvoda ili ukoliko se njihov dogovor smatra nepriklad-

²² A. Singer, "Parenthood in Legal Light", *Acta Universitatis Upsaliensis*, Uppsala 2000, 42.

²³ A. J. Cherlin, "American Marriage in the Early Twenty-first Century", *Project Muse*, Vol. 15, No. 2, 2005, 36.

²⁴ D. Micković, *Porodica u Evropi, XVI–XXI vijek*, Blesok, Skopje 2008, 184.

²⁵ *Ibid.*

nim za interese djeteta, sud će, nakon što dobije mišljenje ekspertskog tima iz centra za socijalni rad, odrediti da li će dijete biti dodijeljeno majci ili ocu. U slučajevima kada roditelji nisu u mogućnosti da brinu o djeci, djeca će biti dodijeljena nekoj trećoj osobi ili instituciji na skrb i vaspitanje (čl. 80 Porodičnog zakona).

Kao što se može zaključiti iz prethodnog člana, takozvani model „zajedničkog starateljstva“ nije predviđen makedonskim Porodičnim zakonom.

Kako je pomenuto u čl. 5 Konvencije, i drugi rođaci imaju prava i obaveze da održavaju kontakt sa djetetom, brinu o njemu itd.

Makedonsko porodično pravo predviđa da dijete ima pravo da održava redovne kontakte sa članovima šire porodice, posebno u slučaju ako je jedan roditelj preminuo ili nije u mogućnosti da vrši roditeljske obaveze. Na primjer, roditelji preminulog sina ili kćerke imaju pravo na kontakt sa svojim unucima.

Braća i sestre takođe imaju pravo i obavezu da izdržavaju svoju maloljetnu braću i sestre. U posebnim slučajevima imaju i obavezu izdržavanja punoljetne braće i sestara, ali samo u slučajevima kada su ovi nesposobni za rad i nemaju sredstva za izdržavanje ili imovinu iz koje bi mogli obezbijediti finansiranje svojih životnih potreba.

U određenim situacijama očuh i maćeha imaju obavezu da se brinu o svojim pastorcima. Tačnije, očuh i maćeha obavezni su da podižu svoje maloljetne pastorku ukoliko ova djeca nemaju rođake koji su obavezni da brinu o njima u skladu sa ovim zakonom i koji su u stanju da to urade.

Obaveza očuha i maćehe da odgajaju svoje maloljetne pastorku nastavlja se čak i nakon smrti djetetovog roditelja sa kojim je očuh ili maćeha bio u braku i to ukoliko su očuh ili maćeha i pastorci bili u porodičnoj zajednici prije smrti roditelja (čl. 182 Porodičnog zakona).

Ova odgovornost ne odnosi se na očuha ili maćehu koji više nisu u bračnoj zajednici sa roditeljem djece (ukoliko je brak razveden ili poništen).

Država obezbjeđuje zaštitu djece bez roditelja, maloljetnika bez roditeljskog staranja i odraslih kroz institut starateljstva pod uslovima i na način propisan ovim zakonom.²⁶

Član 160 Porodičnog zakona odnosi se na ulogu staratelja maloljetnog djeteta i navodi da je staratelj obavezan da brine o maloljetnoj osobi kao što bi brinuo roditelj, naročito njegovom/njenom zdravlju, obrazovanju, vaspitanju i sposobnosti za nezavisan život i rad.

²⁶ Porodični zakon, čl. 12.

Centar za socijalni rad ima pravo da nadgleda vršenje rotiteljskih prava i obaveza. Ali u praksi zbog nedostatka kapaciteta i nedovoljnih finansijskih sredstava dodijeljenih ovoj instituciji, nadgledanje vršenja roditeljskih prava ne obavlja se konstantno i na pravi način.

Član 7 predviđa: „1. Dijete će biti registrovano odmah nakon rođenja i imaće od rođenja pravo na ime, pravo da stekne državljanstvo i, koliko je to moguće, pravo da poznaje svoje roditelje i da se oni brinu za njega.

2. Države potpisnice će osigurati implementaciju tih prava u skladu sa svojim nacionalnim zakonima i svojim obavezama prema relevantnim međunarodnim instrumentima u ovoj oblasti, naročito tamo gdje bi dijete bilo bez državljanstva.”

U čl. 8 piše: „1. Države potpisnice će poštovati pravo djeteta da sačuva svoj identitet, uključujući državljanstvo, ime i porodične odnose koje priznaje zakon, bez nezakonitog uplitanja.

2. Tamo gdje je dijete nezakonito lišeno nekih ili svih elemenata svoga identiteta, države potpisnice će pružiti odgovarajuću pomoć i zaštitu da bi se što prije uspostavio djetetov identitet.“

U suštini, domaće zakonodavstvo usklađeno je sa odredbama čl. 7 i 8 Konvencije, ali je još uvijek prisutan problem neregistovane romske djece.²⁷ Stoga države potpisnice treba da uspostave posebne mehanizme koji će pomoći registrovanju društveno isključene djece i promovisanju pozitivne diskriminacije umjesto kaznenih mjera.²⁸ Suprotno međunarodnim preporukama da se dijete registruje po imenu, nacionalno zakonodavstvo predviđa registraciju djeteta po rođenju brojem (prvi korak registracije koji predstavlja obavještenje o rođenju) a onda po imenu kada roditelj/staratelj izvrši registraciju.²⁹ Registracija ličnog imena djeteta u knjigu rođenih treba biti izvršena u roku od dva mjeseca od dana rođenja djeteta. U čl. 3 Zakona o ličnim imenima navodi se da roditelji odlučuju o ličnom imenu djeteta zajedničkim dogovorom.³⁰

Pored registracije, procedura izmjene ličnog imena djeteta otvara prostor za određene reforme zakonodavstva. Kada roditelji žele da promijene lično ime djeteta koje je navršilo deset godina, potreban je njegov pristanak. Međutim, dijete starije od deset godina nema pravo da pokrene proce-

²⁷ Problem visokog broja neregistovane romske djece našao se u zaključnim primjedbama Komisije UN-a o pravima djeteta iz 2000. godine.

²⁸ B. Davitkovski *et al.*, 73.

²⁹ UNICEF Country Office, *Birth Registration project*, UNICEF, Implemented by the Centre for Human Rights and Conflict Resolution, March 2009.

³⁰ B. Davitkovski *et al.*, 71.

duru za izmjenu ličnog imena. Ono može tražiti izmjenu ličnog imena nakon što dostigne određenu starosnu dob.

Naročito se preporučuje da koncept „razvojnih kapaciteta djeteta“ bude izričito naveden u svim relevantnim zakonima. Individualne kapacitete djeteta treba uvijek uzeti u obzir kada se procjenjuju sposobnosti za samostalno donošenje odluka i razumijevanje onoga što predstavlja njegov najbolji interes. Mehanizmi žalbe treba da budu dostupni radi revidiranja prvobitne procjene zrelosti djeteta.³¹

Još jedno pitanje u makedonskom zakonodavstvu je postojanje prava djeteta da zna svoje porijeklo. Prema makedonskom Porodičnom zakonu, usvojeno dijete nema pravo da sazna identitet svojih bioloških roditelja, niti su usvojioci u obavezi da djetetu kažu da je usvojeno. Mnogi savremeni pravni sistemi, na primjer porodično pravo Hrvatske, navode da će tokom procedure usvojenja centar za socijalni rad upoznati usvojitelje sa pravom djeteta da zna da je usvojeno. Usvojitelji u Hrvatskoj obavezni su da informišu dijete o usvojenju nakon što je napunilo sedam godina života.³²

Porodično pravo ne primorava usvojitelje da djetetu u određenim godinama kaže da je usvojeno. Treba istaći da trenutni zakonski propisi nisu u skladu sa preporukama Odbora Konvencije o pravima djeteta. Odbor je u nekoliko navrata izrazio zabrinutost zbog politike „tajnog usvojenja“ i podstiče države potpisnice da štite prava usvojenog djeteta da sazna svoje porijeklo. Odbor je u ovu svrhu uspostavio prikladne pravne procedure, uključujući preporučenu dob i mjere profesionalne podrške.³³

U Republici Makedoniji, ukoliko je dijete začeto pomoću biomedicinski potpomognute oplodnje korištenjem doniranih jajnih ćelija, dijete ne može ostvariti pravo da sazna identitet svojih bioloških roditelja.

Švedska je jedna od malobrojnih zemalja koja je uvela obavezu da dijete začeto doniranom spermom sazna svoje porijeklo, a kada je krajem 2002. godine legalizovana donacija jajnih ćelija, i to je uključeno u zakon. Kada dijete dostigne određenu zrelost, imaće pristup takozvanom „dnevniku donatora“ kako bi pristupilo informacijama vezanim za donora koje su unesene u dnevnik.³⁴

³¹ Prema: CRC Committee, *General Comments n°7*, 2005, CRC/C/GC/7 Rev. 1 para 7.

³² Porodični zakon, *Narodne novine R. Hrvatske*, br. 116/03, čl. 124.

³³ CRC/C/RUS/CO/3 paras 40 and 41. Navedeno u: B. Davitkovski *et al.*, 71.

³⁴ B. Hocking, E. Ryrstedt, "Ethics, Parenthood and Human Rights: an Evaluation of the Reactions to the Genetic Revolution", *Family Life and Human Rights* (eds. P. Lødrup, E. Modvar), Oslo 2004, 628.

Evidentno je da mora doći do određenih izmjena u domaćem zakonodavstvu kako bi se djeci omogućilo da saznaju identitet svojih bioloških roditelja u posebnim okolnostima.

Član 9 (1) predviđa da će se države članice pobrinuti da dijete ne bude protiv svoje volje odvojeno od svojih roditelja osim kada nadležne vlasti koje podliježu sudskom ispitivanju odluče, u skladu sa odgovarajućim zakonima i procedurama, da je takvo odvajanje potrebno radi najboljeg interesa djeteta.

Makedonsko porodično pravo propisuje da maloljetna djeca imaju pravo da žive sa svojim roditeljima. Maloljetna djeca mogu živjeti odvojeno od roditelja samo ukoliko je to u neposrednom djetetovom interesu ili ukoliko je to u interesu i djece i roditelja. Zakon takođe ističe da dijete ima pravo da održava lične odnose i direktne kontakte sa roditeljem koji živi odvojeno. Roditelj koji ne živi sa svojim djetetom ima pravo i obavezu da održava lične odnose i direktne kontakte sa svojim djetetom.³⁵

U slučajevima kada roditelji žive odvojeno, obavezni su da se dogovore ko će preuzeti odgovornost za podizanje djeteta, a ukoliko ne mogu da se dogovore ili njihov dogovor nije u interesu djeteta, centar za socijalni rad će donijeti odluku. Na zahtjev jednog od roditelja ili po službenoj dužnosti centar za socijalni rad će donijeti novu odluku o odgoju djeteta ukoliko to izmijenjene okolnosti nalažu.³⁶

Takođe, Konvencija predviđa da će države potpisnice poštovati prava djeteta koje je odvojeno od jednog ili oba roditelja da redovno održava lične odnose i direktne kontakte sa oba roditelja, osim ukoliko to nije u suprotnosti sa interesima djeteta.

U slučaju razvoda, ugroženo je pravo djeteta na kontakt sa roditeljem sa kojim ne živi nakon razvoda. Ovo se često javlja kao posledica pogrešnog shvatanja prava roditelja sa kojim dijete živi i koji ovo pravo često vidi samo kao svoju privilegiju i dobru priliku da kazni svog bivšeg supružnika.

Mnogi razvedeni roditelji tvrde da su odluke koje donosi centar za socijalni rad isuviše krute i da ne ostavljaju nimalo prostora za fleksibilne dogovore u vezi sa kontaktom između djeteta i roditelja. Ukoliko do kontakta nije došlo u za to predviđeno vrijeme, ne postoji mogućnost davanja drugog termina za kontakt između djeteta i roditelja u okviru iste sedmice. Naravno, to se dešava samo kada drugi roditelj ne želi ili nije raspoložen da dopusti roditelju sa kojim dijete ne živi da dijete vidi u drugom terminu od termina određenog od strane centra za socijalni rad.

³⁵ Porodični zakon, čl. 47.

³⁶ Porodični zakon, čl. 48.

U periodu od 2006. do 2012. godine, broj žalbi ombudsmanu u oblasti dječijih prava neprestano raste. Većina žalbi odnosi se na pravo djeteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi. Tako, u 2011. godini gotovo polovina (47,92 %) žalbi u oblasti porodičnog prava bila je vezana za ovaj problem.³⁷ Stoga ombudsman preporučuje da se preduzmu sve moguće mjere kako bi dijete nesmetano koristilo pravo da održava redovne sadržajne kontakte sa roditeljem sa kojim ne živi. Kontakt treba da se dešava redovno, što će stvoriti uslove da dijete živi sa oba roditelja.³⁸

Kako bi bolje osigurao pravo djeteta na kontakt sa roditeljem sa kojim ne živi, švedski zakon je od 1983. godine izričito naveo da je dijete to koje ima pravo na kontakt.³⁹

Pretpostavka da je dijete to koje ima pravo na održavanje redovnih kontakata sa roditeljem sa kojim ne živi treba biti uzeta u obzir od strane svih koji imaju uticaj na korištenje ovog prava – suda, centra za socijalni rad, a prije svih, roditelja.

Prema čl. 12: „1. Države članice će osigurati djetetu koje je u stanju da oblikuje svoje vlastite stavove pravo da slobodno izražava takve stavove po svim pitanjima koja se tiču djeteta, a stavovima će se pridavati odgovarajuća važnost u skladu sa uzrastom i zrelošću djeteta.

2. U ovu svrhu dijete će posebno dobiti priliku da bude saslušano u bilo kakvom sudskom ili upravnom postupku koji se tiče djeteta bilo direktno preko predstavnika ili odgovarajućeg tijela na način koji je u skladu s proceduralnim pravilima nacionalnog zakona.“

Član 12 Konvencije se možda najbolje ogleda u čl. 3b Zakona o zaštiti djeteta, koji propisuje da je država obavezna omogućiti djeci da izraze svoje stavove o svim pitanjima koja se na njih odnose, te da tim stavovima prida odgovarajuću važnost u skladu sa uzrastom i zrelošću djeteta.

Od djeteta koje navršši 15 godina biće tražen pristanak kako bi dobilo državljanstvo određene države. Pristanak djeteta starijeg od 12 godina potreban je za usvojenje.

Takođe, dijete u dobi od deset godina treba da da pristanak za proceduru koju su njegovi roditelji već pokrenuli radi izmjene njegovog ličnog

³⁷ Народен правобранител на Република Македонија, www.ombudsman.mk

³⁸ Više o pravu djeteta da održava kontakte sa roditeljem sa kojim ne živi u: Народен правобранител на Република Македонија <http://ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2012/Preporaki%20Licni%20kontakti%20trkalezna%20masa%2025.06.2012.pdf>.

³⁹ M. Jäntherä-Jareborg, A. Singer, C. Sörgjerd, *National Report: Sweden, Parental Responsibility reports by jurisdiction*, Commission on European Family Law, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Sweden-Parental-Responsibilities.pdf>.

imena. Međutim, djeca (uključujući i starije maloljetnike) ne mogu samostalno pokrenuti proceduru za promjenu ličnog imena.

Smatramo da je ovaj član u suprotnosti sa navedenim čl. 12 Konvencije i da pokazuje nepoštovanje mišljenja djeteta u vezi sa stvarima koje ga se tiču lično i emocionalno u svakodnevnom životu kao što je ime koje mu smeta ili je uvredljivo. Vjerujemo da je potrebno unijeti promjene u naše zakonodavstvo kako bi se djetetu omogućilo da slobodno izrazi svoju volju za promjenom ličnog imena i da pokrene proceduru nakon što navrší određenu dob.

Što se tiče nasljednog prava, stoji da djete koje je navršilo 15 godina i koje je sposobno za racionalno rasuđivanje ima pravo da sačini testament. U procesnom pravu, maloljetnik od 16 godina ima pravo da podnese prijedlog ili da pokrene privatnu tužbu. Maloljetnik od 16 godina može da prizna svoje očinstvo samo ukoliko je dovoljno zreo da razumije značenje očinstva.

U dobi od 16 godina maloljetnik može da zaključi brak, ali samo uz posebnu saglasnost suda. Zakonodavac je postavio ovaj uslov kako bi odredio da li je maloljetnik sposoban da razumije značenje i posljedice braka. Sud u vanparničnom postupku odlučuje o davanju dozvole za zaključivanje braka. U procesu odlučivanja sud uzima u obzir stručno mišljenje zdravstvene institucije i izvještaj centra za socijalni rad sačinjenih nakon sastanaka sa maloljetnikom, njegovim roditeljima i partnerom sa kojim želi da sklopi brak. Dozvoljavajući maloljetnom licu da zaključi brak, smatra se da je on već napunio 18 godina. Čak i u slučaju razvoda prije punoljetstva, maloljetnik ne gubi već stečenu poslovnu sposobnost.

Ne postoji opšta odredba u Porođičnom zakonu koja se odnosi na obavezu da se djetetovo mišljenje uzme u obzir kada se odlučuje u njegovu korist. Međutim, posebne odredbe kao što su čl. 79, 103 i 135 propisuju pravo djeteta da izrazi svoje stavove po pitanjima koja se tiču usvojenja, starateljstva i državljanstva. Centri za socijalni rad obavezni su da uzmu u obzir stavove djece kada donose odluke koje se tiču djece. Međutim, kada je u pitanju alternativna skrb, stavovi djece se rijetko uzimaju u obzir.⁴⁰

Sud nije obavezan da sasluša djetetovo mišljenje kada odlučuje o lišavanju jednog roditelja ili kada odlučuje sa kojim roditeljem bi djete radije živjelo u slučajevima razvoda ili odvojenog života roditelja.

Stoga, treba uvesti pravnu obavezu koja će predvidjeti da, u slučajevima kada roditelji djeteta ne žive zajedno, maloljetnik mora biti saslušan prije nego što se donese odluka sa kojim roditeljem će živjeti.⁴¹

⁴⁰ B. Davitkovski *et al.*, 110.

⁴¹ *Ibid.*, 83.

Prema čl. 18, države potpisnice će se truditi što više mogu da osiguraju priznanje principa da oba roditelja u osnovi imaju zajedničku odgovornost za podizanje i razvitak djeteta. Roditelji ili, ako je takav slučaj, zakonski staratelji snose prvenstvenu odgovornost za podizanje i razvitak djeteta. Njihova osnovna briga će biti najbolji djetetovi interesi.

Danas je situacija u smislu ostvarivanja roditeljskih prava i odgovornosti daleko kompleksnija. Kao prvo, ne postoji jedinstven model porodice kakav je postojao u prošlosti, pa otuda ne postoji jedinstven porodični kodeks ponašanja koji bi propisao prikladna roditeljska rješenja za različite oblike porodice. Kao drugo, teza koja insistira na funkcionalnosti porodice nasuprot jedinstvu porodice tvrdi da je kvalitet roditeljskih odnosa najvažniji preduslov za sretno djetinstvo, te je suprotstavljeno nastojanjima da supružnici ostanu živjeti pod istim krovom čak i kada je više nego očigledno da je brak propao. Treće, uloga države u oblasti porodičnih odnosa potpuno se promijenila, tako da se država, umjesto da bude čuvar neraskidivosti braka prema vjerskoj i društvenoj tradiciji, polako transformiše u promotera nerazdvoljivosti roditeljskog para.

Porodični zakon predviđa da roditelji imaju jednaka prava i obaveze (roditeljska prava) prema svojoj djeci (čl. 8 Porodičnog zakona). Iako postoji odredba koja nalaže da roditelji koriste roditeljska prava zajedno i u saglasnosti, u praksi roditelj kome je dijete nakon razvoda povjereno na brigu i vaspitanje nastoji da sam koristi ta prava, te da najvažnije odluke koje se tiču djeteta donosi samostalno – jer su skrb i vaspitanje djeteta suština roditeljskog prava. Pored obaveze da plaća izdržavanje, drugi roditelj dobija pravo samo da održava lične kontakte sa djetetom.⁴²

Naš zakon ne priznaje model „zajedničkog starateljstva“. Za razliku od toga, mnoge evropske zemlje propisuju ovaj model roditeljstva nakon razvoda i podstiču roditelje da ga praktikuju. Na primjer, u Njemačkoj zasebno starateljstvo sada predstavlja izuzetak od pravila zajedničkog starateljstva.⁴³ Ovaj koncept starateljstva podrazumijeva da, prema Njemačkom građanskom zakoniku, roditelji moraju zajedno donijeti bitne odluke vezane za dijete.

Klasično rješenje u vezi sa starateljstvom uključuje jedinstveno pravno i fizičko starateljstvo. U ovom slučaju, jedan roditelj nameće autoritet i odgovornost za donošenje svih bitnih odluka u vezi sa djecom. Takođe, djeca sa ovim roditeljem provode većinu vremena.

⁴² B. Davitkovski *et al.*, 62.

⁴³ Više u: N. Dethloff, D. Martiny, *National Report: Germany, Parental Responsibility reports by jurisdiction*, Commission on European Family Law, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Germany-Parental-Responsibilities.pdf>

U okviru našeg pozitivnog zakonodavstva ne postoji takozvano klasično starateljstvo. U našoj zemlji, nakon razvoda ili razdvajanja oba roditelja zajednički donose sve bitne odluke koje se tiču djeteta. Ipak, omogućujući jednom roditelju da bude primarni odgovajatelj, stvaramo situaciju u kojoj se roditelj sa kojim dijete ne živi može osjetiti marginalizovanim ili čak diskriminiranim. Zbog toga u Porodični zakon treba unijeti izričitu odredbu koja će propisivati da u slučaju razvoda ili razdvajanja oba roditelja nastavljaју vršiti svoja roditeljska prava i nastavljaju donositi sve važne odluke koje se tiču djeteta zajedno i sporazumno.⁴⁴

Kad je u pitanju terminologija, javljaju se kritike da termin „roditeljska prava“ koji je u našem zakonodavstvu još uvijek u upotrebi ne odgovara modernim pravnim odrednicama koje veći akcenat stavljaju na roditeljske dužnosti nego na patrijarhalno viđenje roditeljstva, a koje je išlo u prilog roditeljskom autoritetu čak kada je to značilo prenebrgavanje prava djeteta.

Stoga, stručnjaci iz oblasti porodičnog prava preporučuju da se termin „roditeljska prava“ zamijeni terminom roditeljske odgovornosti, kako bi javnosti ukazali na to da zakon daje prednost obavezama koje roditelj treba da ispuni, a da su na drugom mjestu roditeljska prava.

Član 24 Konvencije predviđa da države potpisnice priznaju pravo djeteta da uživa najviši standard zdravlja koji je moguće dostići, i da ima pristup institucijama za liječenje i zdravstvenu rehabilitaciju. Države potpisnice će težiti tome da osiguraju da nijednom djetetu ne bude uskraćeno pravo na pristup opisanim zdravstvenim uslugama.

Član 39 Ustava Republike Makedonije tvrdi da je svakom građaninu zagantovano pravo na zdravstvenu njegu. Dalje, čl. 42 predviđa da Republika posebno štiti majke, djecu i maloljetnike. U istom smislu, čl. 32 Zakona o zdravstvenoj zaštiti navodi da će se svim građanima Republike obezbijediti ostvarenje garantovanih prava, potreba i interesa društva.⁴⁵

Član 4 Porodičnog zakona propisuje da će država pružiti posebnu zaštitu porodici, materinstvu, djeci i maloljetnim osobama, djeci bez roditelja i djeci bez roditeljskog staranja. Država će obezbijediti zaštitu od nasilja u porodici.

Pristup zdravstvenom osiguranju djeci je obezbijeđen preko zdravstvenog osiguranja roditelja. Čak i u slučajevima nezaposlenosti roditelja država obezbjeđuje besplatne zdravstvene kupone za određene kategorije građana kao što su nezaposleni i korisnici socijalne pomoći. Djeci koja su

⁴⁴ B. Davitkovski *et al.*, 163.

⁴⁵ Zakon o zdravstvenoj zaštiti, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 38/91, 46/93, 55/95, 10/04, 84/05, 111/05, 65/06, 5/07, 77/08 i 67/09.

smještena u institucije takođe je obezbijeđen pristup osnovnom paketu zdravstvenih usluga.⁴⁶

Pa, ipak, istraživanja UNICEF-a pokazuju da gotovo osam procenata domaćinstava sa djecom i mladima nije pokriveno nacionalnim zdravstvenim osiguranjem. Djeca i mladi isključeni su uglavnom zbog nezaposlenosti svojih roditelja ali i zbog toga što nisu registrovana u nekoj od relevantnih socijalnih institucija (zavodu za zapošljavanje ili centru za socijalni rad), čime bi im pristup zdravstvenoj zaštiti bio omogućen. U druge razloge spadaju neposjedovanje izvoda iz matične knjige rođenih i drugih dokumenata o registraciji djece.⁴⁷

Po pitanju pristupa djece medicinskom liječenju bez saglasnosti roditelja, princip „najboljeg interesa djeteta“ treba se ogledati u domaćem zakonodavstvu prema preporuci br. 4 Odbora Konvencije o pravima djeteta.⁴⁸

Države potpisnice takođe treba da uzmu u obzir činjenicu da u nekim zemljama zakon omogućava državi da interveniše i naredi medicinsko liječenje djeteta u slučajevima kada je roditelj odbio da da pristanak, možda iz kulturoloških ili vjerskih razloga.⁴⁹ Pored toga, savjetovanje bez roditeljske saglasnosti treba omogućiti djeci u vezi sa reproduktivnim zdravljem, uključujući i savjetovanje o planiranju porodice, kontracepciji, opasnostima koje nosi rana trudnoća, prevenciji AIDS-a i prevenciji i liječenju seksualno prenosivih bolesti.

3. PROCES SISTEMATIZACIJE I NOVI PRAVCI RAZVOJA MAKEDONSKOG PORODIČNOG ZAKONA

Vlada Republike Makedonije osnovala je 2010. godine komisiju koja će voditi proces sistematizacije makedonskog građanskog prava. Komisija se sastoji od preko 40 eksperata iz Republike Makedonije, regiona i zemalja članica EU. Zadatak Komisije je da, u roku od pet godina, pripremi novi makedonski građanski zakonik.

Proces sistematizacije građanskog prava treba omogućiti dalju modernizaciju pravnih rješenja iz oblasti građanskog prava i izgradnju čvrstog sistema integrisanog u ujedinjen i sistematičan pravni akt. Ovo predstavlja

⁴⁶ B. Davitkovski *et al.*, 243.

⁴⁷ *Blagostanje djece i mladih u teškim ekonomskim vremenima*, UNICEF-ova kancelarija, Skopje 2010.

⁴⁸ Odbor Konvencije o pravima djeteta, *Opšte napomene*, br. 4, 2003 CRCI GC/2003/4, para. 28–33.

⁴⁹ B. Davitkovski *et al.*, 245.

početak preciznog sastavljanja pravnih normi, ali i visok stepen razvoja i nadogradnje pravne misli.⁵⁰

U procesu sistematizacije biće otvorena mnoga pitanja koja su se pokazala problematičnim u smislu usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa Konvencijom o pravima djeteta. Sistematizacija građanskog zakona će sigurno težiti tome da obezbijedi koherentniji i čvršći zakon o pravima djeteta.

Neka od pitanja koja se tiču porodičnog zakona ukratko ćemo razraditi u sljedećim paragrafima. Jedno od najproblematičnijih pravnih pitanja koja utiču na porodični zakon i nasljedni zakon je opravdanost posthumne reprodukcije. Makedonski zakonodavac zauzeo je liberalan stav u vezi sa određenim pitanjima iz Zakona o biomedicinski potpomognutom rađanju.⁵¹ Tako, ovaj zakon dozvoljava ženi da bude oplodena zamrznutom spermom preminulog supruga u roku od godinu dana od njegove smrti. Zaista, ovo pitanje otvara previše filozofskih, psiholoških, moralnih i pravnih dilema. Ovom prilikom osvrnućemo se samo na status nasljednika posthumno začelog djeteta. Prema makedonskom Zakonu o nasljeđivanju, posthumno začeto dijete nema pravo nasljedstva. Naime, čl. 122 Zakona o nasljeđivanju navodi da nasljednik može biti samo osoba koja je bila živa u vrijeme smrti ostavitelja ili je začeta za života ostavitelja. U slučaju posthumne oplodnje, dijete je začeto nakon smrti ostavitelja, te se ne može smatrati nasljednikom. U vrijeme kada je Nasljedni zakon stupio na snagu, pravo posthumne reprodukcije nije bilo predviđeno niti regulisano u našem zakonodavstvu. U tom smislu, očigledno je da je potrebno prilagoditi pravno rješenje kako bi se posthumno začetoj djeci dalo pravo da nasljeđuju pod istim uslovima kao i djeca iz bračne ili vanbračne zajednice.⁵²

Promjena doma i okoline u kojoj je živjelo stresno utiče na njegov razvoj i emocije djeteta. Zbog toga percepcija bračnog doma za sudove postaje naročito važna, kao i teorija prema kojoj pri odlučivanju o daljnjoj sudbini djeteta u obzir naročito treba uzeti njegov najbolji interes. U praksi, ovaj interes postiže se donoseći odluku da dijete nastavi da živi u bračnom domu, u blizini prijatelja i škole.⁵³

Jedno od najvažnijih pitanja koja se tiču porodičnog zakona a koje stvara teškoće u procesu sistematizacije građanskog zakona je dilema oko toga da li bračni ugovori treba da budu uključeni u novi makedonski gra-

⁵⁰ Formirana je komisija za izradu Nacrta Makedonskog građanskog zakonika.

⁵¹ Zakon o biomedicinski potpomognutoj oplodnji, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 37/08.

⁵² Više u: D. Micković, A. Ristov, „Biomedicinski potpomognuta oplodnja u Makedoniji, Srbiji i Hrvatskoj, etički i pravni aspekti“, *SEE Pravne novine*, proljeće 2012.

⁵³ Više u: A. Ristov, „Pravni status bračnog doma u makedonskom i uporednom porodičnom pravu“, *Iustinianus Primus Law Review*, peto izdanje, December 2012.

đanski zakonik. Međutim, opšti stav pravnika je da se u okviru bračnih ugovora mogu rješavati samo imovinski odnosi. Mogućnosti rješavanja ličnih prava bile bi isključene.⁵⁴ Takođe, pošto broj razvoda neprekidno raste, potrebno je ozbiljno uzeti u razmatranje mogućnost uvođenja modela zajedničkog starateljstva.

Proceduru usvojenja takođe je potrebno revidirati. Umjesto da je omogućio objektivniju i pravičniju proceduru usvojenja, novi sistem elektronskog usvojenja otvorio je prostor za neregularnosti i moguće prevare, što za rezultat ima negativne posljedice za djecu i potencijalne roditelje.⁵⁵

U smislu boljeg sprovođenja čl. 12 Konvencije, predstavnici Republike Makedonije, kada odlučuju o stvarima koje se tiču dobrobiti djeteta, treba da procijene i pokažu veće razumijevanje za stavove djeteta. U skladu s tim, potrebno je uvesti pravne odredbe koje će predvidjeti obavezno saslušavanje djetetovog mišljenja.

Takođe, u određenim slučajevima potrebno je dati više prostora pravu djeteta da sazna svoje porijeklo. Pod određenim uslovima, djetetu treba dati mogućnost da sazna ko su mu biološki roditelji (u slučajevima usvojenja ili biomedicinski potpomognutog rađanja).

Ovo je samo kratak pregled najvažnijih pitanja u makedonskom porodičnom pravu koja će biti iznova sagledana u procesu sistematizacije. Uvjereni smo da će zajednički naponi radne grupe Komisije koju sačinjavaju istaknuti akademski radnici i pravnici stručnjaci iz prakse u procesu izrade nacrtu Građanskog zakonika biti od koristi, te da će dati pozitivne rezultate u smislu usklađivanja makedonskog građanskog prava sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i zakonodavstvom Evropske unije.

⁵⁴ Vid. D. Micković, A. Ristov, „Reforme u nasljednom pravu i porodičnom pravu i uloga notara“, *Notarius*, No. 19, http://www.nkrm.org.mk/dokumentacija/84_426597554.pdf.

⁵⁵ Više u: Lj. Špirović-Trpenovska, K. Kočkovska, „Usvojenje u Republici Makedoniji – *de lege lata & de lege ferenda*“, *Zbirka akademskih članaka u čast profesora Kiki Mangova-Ponjavić*, Izdanje Pravnog fakulteta „Justinianus Primus“ (u izradi).

LISTA REFERENCI

Bibliografske reference

1. Davitkovski, Borče, Bužarovska, Gordana, Kalajdziev, Gordan, Micković, Dejan, *Comparative Review of Legislation in the Republic of Macedonia and the Convention on the Rights of the Child*, Ministry of Justice, Skopje 2010;
2. Ilievski, Gjorgji, „Roditelji, odgovornosti i prava u Konvenciji o pravima djeteta“, *Pedagoške teme, Bilten* 3/2010, AD Prosvetno delo, Skopje 2010;
3. *Blagostanje djece i mladih u teškim ekonomskim vremenima*, UNICEF-ova kancelarija, Skopje 2010;
4. Odbor Konvencije o pravima djeteta, *Opšte napomene, br. 4*, 2003 CRCI GC/2003/4;
5. Singer, Anna, “Parenthood in Legal Light“, *Acta Universitatis Upsalien-sis*, Uppsala 2000;
6. Cherlin, Andrew J., ”American Marriage in the Early Twenty-first Century“, *Project Muse*, Vol. 15, No. 2, 2005;
7. Hocking, Barbara, Ryrstedt, Eva, ”Ethics, Parenthood and Human Rights: an Evaluation of the Reactions to the Genetic Revolution“, *Family Life and Human Rights* (eds. P. Lødrup, E. Modvar), Gyldendal Akademisk, Oslo 2004;
8. Jänterä-Jareborg, Maarit, Singer, Anna, Sörgjerd, Caroline, National Report: Sweden, Parental Responsibility reports by jurisdiction, Commission on European Family Law, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Sweden-Parental-Responsibilities.pdf>;
9. Dethloff, Nina, Martiny, Dieter, *National Report: Germany, Parental Responsibility reports by jurisdiction*, Commission on European Family Law, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Germany-Parental-Responsibilities.pdf>;
10. Micković, Dejan, Ristov, Angel, „Biomedicinski potpomognuta oplodnja u Makedoniji, Srbiji i Hrvatskoj, etički i pravni aspekti“, *SEE Pravne novine*, proleće 2012;
11. Micković, Dejan, Ristov, Angel, „Reforme u nasljednom pravu i porodičnom pravu i uloga notara“, *Notarius*, No. 19, http://www.-nkrm.org.mk/dokumentacija/84_426597554.pdf;
12. Špirović-Trpenovska, Ljiljana, Kočkovska, Katerina, „Usvojenje u Republici Makedoniji – *de lege lata* & *de lege ferenda*“, *Zbirka akademskih članaka u čast profesora Kiki Mangova-Ponjavic*, Izdanje Pravnog fakulteta „Iustinianus Primus“ (u izradi)
13. Ristov, Angel, „Pravni status bračnog doma u makedonskom i uporednom porodičnom pravu“, *Iustinianus Primus Law Review*, peto izdanje, December 2012.

Pravni izvori

1. Ustav Republike Makedonije, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 52/91;
2. Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima djeteta, *Sl. list SFRJ*, br. 15/90;
3. Zakon o ratifikaciji Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 44/03;
4. Zakon o zaštiti djece, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 98/00, 17/03, 65/04, 113/05, 98/08, 107/08, 83/09;
5. Porodični zakon, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 80/92, 9/96, 38/04, 33/06 i 84/08;
6. Zakon o srednjem obrazovanju, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 44/95, 24/96, 35/97, 82/99, 29/02, 40/03, 42/03, 67/04, 55/05, 113/05, 35/06, 30/07, 49/07, 81/08, 92/08 i 33/10;
7. Zakon o zdravstvenoj zaštiti, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 38/91, 46/93, 55/95, 10/04, 84/05, 111/05, 65/06, 5/07, 77/08 i 67/09;
8. Zakon o biomedicinski potpomognutoj oplodnji, *Sl. glasnik R. Makedonije*, br. 37/08.

Assistant Angel Ristov, LL.D.

Assistant Katerina Kočkovska, LL.M.

Faculty of Law “Iustinianus Primus” Skopje

OVERVIEW OF THE LEGISLATION IN THE REPUBLIC MACEDONIA AND THE CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD AND CURRENT TRENDS IN MACEDONIAN FAMILY LAW

Summary

In the first part of the text, the authors address the UN Convention on the Rights of the Child, giving a brief overview of the origin, status and above all, the importance of this document under the law of Republic of Macedonia.

In the second part, the authors refer to the existing legislation dedicated to the child’s status in the legal system in Macedonia. The authors give a comparative overview of the extent of harmonization of the Macedonian legislation in the field of children’s right with the Convention on the Rights of the Child by the United Nations, with special focus on parent-child relationship. The majority of the comments given in the text are result of extensive research on domestic legislation in the field of children's rights “Comparative Review on the Legislation of the Republic of Macedonia and the Convention on the Right of the Child” conducted by group of professors at the Law Faculty "Iustinianus Primus" in Skopje, in cooperation with experts hired by UNICEF.

In the third part of the text the authors address attention to the emerging legal reforms and current dominant initiatives requesting certain changes in the Legal Codes in terms of children's rights in the field of adoption, the parental rights and responsibilities after divorce, biomedical fertilization etc. They support the idea of codification, primarily driven by the aspect that claims that the “placement” of almost all Civil Law provisions in one Codex would enable easier access to the legal provisions that protect children's rights by the entities responsible for caring for the welfare of children which are not lawyers by occupation, such as school personnel, social workers, doctors and, of course, parents.

Key words: *Convention; Child; Parents; Family law; Parental Rights; Child’s Best Interest; Civil Law Codification; Legislation.*